

איסור 'לפני עיוור' במידות

איסור 'לפני עיוור' בספק מכשול
טעם הדבר שבאיסור "לפני עיוור" תלין לקולא
המעשה ברב הונא
המעשה ברבא
המעשה באמתיה דרבי
איסור "לפני עיוור" במידות - ביאור דברי הרב זצ"ל
ביאור השמועה "משמיה דגברא רבא" שאין במידות משום "לפני עיוור"
פירוש נוסף לשמועה בשם רבי ישראל סלנטר זצ"ל

איסור 'לפני עיוור' בספק מכשול

כתב הגאון מרן הרא"ה קוק זצ"ל [להלן הרב זצ"ל] ב"מוסר אביך":
לענ"ד נראה שיש איסור מכשול לפני עיוור גם במידות. אעפ"י ששמעתי משמיה
דגברא רבא שאין במידות משום לפני עיוור, לא אדע טעמו של דבר, שהרי גם בעצה
שאינה הוגנת יש איסור מכשול לפני עיוור.²

הכשלה ב'לפני עיוור' במידות פירושה לגרום בדיבור או מעשה למצב שעלול
לגרום לקלקול במידותיו של הזולת. ברור שלא כל מצב שעלול לגרום לזולת לגאווה
או כעס וכד' אכן יגרום לו תקלה זו, כי במקרים רבים האדם מתגבר על עצמו ואינו
מתגאה ואינו כועס. הדין בדברי הרב זצ"ל מצריך אותנו לעיין בהגדרת איסור "לפני

1 מוסר אביך פרק ג - בירורי מידות הנפש, ה: איסור מכשול לפני עיוור במידות, עמ' עד-עו. ושם
בהערה לג ציין לפלא יועץ לר' אליעזר פאפו ז"ל, אות ד: דיבור, המספר שבחו של אדם, וראה עוד
פלא יועץ שם אות ה: הלול, ואות ט: שבח.

2 הרמב"ם בסהמ"צ ל"ה רצט הביא את לשון הספרא על הפסוק של לפני עיוור לא תתן מכשול:
לפני סומא בדבר, היה נוטל ממך עצה, אל תיתן לו עצה שאינה הוגנת לו. וביאר הרמב"ם ז"ל:
פשטיה דקרא של "ולפני עיוור לא תתן מכשול" מדבר על מתן עצה שאינה הוגנת לשואל, וגם
נכלל באיסור זה הכשלה ה"עיוור" בדבר איסור. הכשלה חברה במידה רעה יש בה משום הכשלה
באיסור, ע"ה' תשובה פ"ד ה"ה: והן כולן דעות רעות עד מאוד וכו' ובעל חימה וכו'. ושם פ"ז ה"ג:
ואל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגנבה, אלא כשם שצריך
אדם לשוב בתשובה מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה
ומן הקנאה וכו'. וע"ע מש"כ הרמב"ם הל' דעות פ"א הל' ה-ז בפירושו המצוה "והלכת בדרכיו".
ומש"כ הרב זצ"ל דבהכשלת חברה במידה רעה יש איסור לפני עיוור, "שהרי גם בעצה שאינה
הוגנת יש איסור מכשול לפני עיוור", לאו היינו למימרא דאין כאן הכשלה באיסור, אלא נקטו הרב
זצ"ל משום שזהו ביאור נתינת מכשול באופן הפשוט ביותר, "פשטיה דקרא", דומה הוא הגורם
לחברו ליפול במידה רעה למשיאו עצה שאינה הוגנת. הערת ידידי מוהר"ר שמואל הלוי נר"ו.

עיוור": האם נאמר איסור זה אף במקום שיש ספק אם אכן ישל ה"עיוור" ויעבור על האיסור, או שמא לא נאמרה אזהרת "לפני עיוור" אלא כאשר ודאי, או קרוב לוודאי, שיעבור הלה על האיסור וייכשל בו.

טעם הדבר שבאיסור "לפני עיוור" תלינן לקולא

ונפתח בדברי המשנה בשביעית [פ"ה מ"ו]:

אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית: מחרשה וכל כליה, העול והמזרה והדקר. אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר, ועגלה וכל כליה. זה הכלל: כל שמלאכתו מיוחדת לעברה, אסור, לאיסור ולהיתר, מותר.

כלומר, אסור למכור לחשוד על איסורי שביעית כלי המיוחד לעבודה האסורה בשביעית, אבל כלי העשוי לעבודה אסורה וגם לעבודה מותרת, מותר, שכל שאינו ודאי שיעשה בכלי עברה רשאי לתלות שכוונתו להיתר. ועוד שנינו [שם פ"ה מ"ח]: "בית שמאי אומרים: לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית, ובית הלל מתירין, מפני שהוא יכול לשוחטה". כלומר, לדעת ב"ה רשאי המוכר לתלות שכוונת הלוקח לשחיטה ולא לחרישה, שכיון שיש לתלות לאיסור ולהיתר, תולין להיתר. וכן משמע בגמ' ע"ז [ט"ו ע"ב ורש"י שם ד"ה ומנא תימרא] דהיכא דאיכא למיתלי ב"לפני עיוור", תלינן לקולא, כמבואר במשנה שביעית הנ"ל לדעת בית הלל.

ובספר "משנה ראשונה" [שם פ"ה מ"ו] העיר על עיקר דין תלייה הנאמר באיסור "לפני עיוור": "אמאי מותר, כיון דספקא דאורייתא לחומרא³, שמא לאיסור קונה, ו"לפני עיוור" איסור דאורייתא הוא?" וכתב ליישב: "דנתינת מכשול לא מקרי אלא כשהמכשול ידוע בשעה שזה נותן לו, אבל בספק אם יעשה בו מכשול, אין זה נותן מכשול, והלוקח הוא מכשיל את עצמו". כלומר, איסור "לפני עיוור" הוא דוקא כאשר נותן לפניו 'מכשול', אבל אם הדבר שנותן לפניו אינו מכשול בעצמותו, שהרי יש לו שימושים טובים ותועלויות של היתר, אינו באמת 'מכשול', ורק אם ישתמש בו הלה באופן שלילי יהפוך הוא את הדבר למכשול, דהיינו לכלי לעשיית עברה.

וכן מבואר בחידושי הריטב"א [ע"ז טו, ב]:

אין לאו דלפני עיוור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עברה ודאי, ורבנן אסור אפילו סתמו היכא שיש רגליים לדבר לחוש שיעבור בו זה עברה ועשו סתמו

3 והרי לדעת הרשב"א ספקא דאורייתא מן התורה לחומרא, משנה ראשונה שם פ"ה מ"ו.

4 המשנה ראשונה שם הביא ראה ד"לפני עיוור" הוי דאורייתא, מלשון הגמ' ע"ז יד, א: "אלפני מפקדינן", לשון "מפקדינן" מדאורייתא משמע. ויש להוסיף שכן מבואר בדברי הרמב"ם בסהמ"צ ל"ת רצט ובהל' רוצח פ"ב הי"ד.

כפירוש. וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעברה בעי ליה, אוקמיה רבנן אדינא והתירוהו.

ועוד כתב הריטב"א:

דמהכא שמעינן דכל שאין אנו נותנים לו האיסור עצמו, והדבר ספק אם יקח איסור [ר"ל אם יקח בדינר שנתן לו דבר איסור] אם לאו, אין בו משום לפני עיוור אפילו בישראל⁵.

וכך עולה גם מדבריהם של הרמב"ן, הרשב"א והר"ן גיטין [סא, א] בפירוש המשנה בשביעית [פ"ה מ"ט] שהובאה שם⁶. ועי' בשדי חמד⁷ שהביא חבל אחרונים ז"ל שכתבו בדעת הראשונים ז"ל שבמקום ספק ליכא איסור "לפני עיוור".

העיקרון האמור שבאיסור "לפני עיוור" תלינן לקולא, יפה כוחו גם לעניין חשש לפני עיוור במידות. וכך הוא המשך דברי הרב זצ"ל ב"מוסר אביך" שם:

אלא שבמידות אינו מוכרע כל כך, שהרי דין לפני עיוור הוא דהיכא דאיכא למיתלי בהיתרא תלינן, וחזינן שאין הספק בכלל אזהרת לפני עיוור, ואפילו במיעוט תולין, שהרי רובא לרדיא⁸, ומ"מ יכול לתלות שלקחה לשחיטה. א"כ כל זמן שאין אנו יודעים שדבר זה יביא למדה זו האסורה איכא למיתלי בהיתר, ואפילו אם יתעורר לאיזו מדה שהיא רעה ברובה, מ"מ יש בכל מידה דרכים לטובה, וא"כ יש לומר שישתמש בדרכים הטובים, ובהיתרא תלינן.

כלומר, מידות הן כמו כלים, אפשר להשתמש בהן לטובה, או חלילה, לרעה. למשל: רב משבח את תלמידו על מעלתו, עמלו והשגיו. האם נאמר שדברים אלו בעצמותם נחשבים ל'מכשול', ויש באמירתם משום איסור "לפני עיוור"? הכרת ערך מעלת עצמו הכרחית היא לעבודת ה'. אדם המזלזל בעצמו משום שנעדרת בעיניו מעלתו וחשיבותו, חשוד על עדות שקר, שכן עדות היא ביטוי לכבוד העצמו של האדם שמילתו היא "מילה" של כבוד⁹. התלמיד השומע את שבחו מפי רבו יוכל ע"כ להתעלות ולבטא את ההתנשאות שלו בתורה, להיות מוגבה בדרכי ה', כדרך

5 ריטב"א ע"ז סג, ב ד"ה אומר אדם, ומשמעות דבריו דהיכא דנותן לו את האיסור עצמו אף בספק איכא "לפני עיוור", ועי' להלן.

6 הרמב"ן גיטין סא, א וע"ז טו, ב, הרשב"א גיטין שם והר"ן גיטין שם וע"ז שם.

7 שדי חמד ח"ב מערכת וא"ו כלל כו אות י.

8 ע"י בבא בתרא צב, ב: ורובא לרדיא זבני.

9 ספר שערי העבודה המיוחס לרבינו יונה ז"ל, אות א: הפתח הראשון הוא שידע האיש העובד ערך עצמו, ויכיר מעלתו וכו'.

10 קידושין מ, ב ורש"י שם ד"ה ופסול לעדות, שו"ע חו"מ ס"י לד סע' יח וסמ"ע שם ס"ק מה.

שנאמר במלך יהושפט: "ויגבה לבו בדרכי ה'" [דבה"ב יז, ו] - "גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה'" [רש"י שם]. ומאיך גיסא, שמיעת שבחו עלולה להביאו לידי גסות הרוח, והתורה אמרה "לבלתי רום לבבו מאחיו", שלא יתגאה הגדול על הקטן, ואפילו המלך לא ירום לבבו מאחיו, ולא ישתרר עליהם בהנהגותיו, אך יהיה שפל רוח¹¹, ועל המתגאה על חברו נאמר "תועבת ה' כל גבה לב"¹². ומאחר "שבמידות אינו מוכרע כל כך" צד האיסור, כל היכא דאיכא למיתלי בהיתרא תלינן, ורשאים אנו להניח שישתמש במידה הזו לטובה.

לאור עיקרון זה, הבה נעיין בכמה מעשים שהובאו בגמרא:

המעשה ברב הונא

הגמרא [קידושין לב, א] מספרת:

רב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה, אמר: איזול איחזי אי רתח, אי לא רתח. ופריך: ודילמא רתח [ואמר לאבוה מידי בריתחיה] וקעבר [רב הונא] א"לפני עיוור לא תתן מכשול" [שגורם לבנו לחטוא]? ומשני: דמחיל ליה ליקריה. ופריך: והא קעבר משום "בל תשחית"? ומשני: דעבד ליה בפומבייני [במקום התפירה, שאינו נחסר מדמיו בכך, כגון בשולין]. ופריך: ודילמא משום הכי לא רתח? ומשני: דעבד ליה בשעת ריתחיה.

ולכאורה משמע מלשון הגמ' "ודילמא רתח וקעבר רב הונא אלפני עיוור", שאפילו בספק יש איסור "לפני עיוור"? ותירץ העין יצחק [או"ח סי' י"ג] דהתם הוי קרוב לוודאי דרתח, והך "ודילמא" הוא כעין המבואר בתוס' גיטין [מ, ב ד"ה חיישינן] דהאי "חיישינן" הוי ודאי. והשדי חמד¹³ הביא¹⁴ מכמה ראשונים שכתבו לפרש מה שאמרו בגמ' בלשון "דילמא" דאינו לשון ספק אלא ודאי, וא"כ לא היה צריך העין יצחק ללמוד מלשון "חיישינן" ללשון "דילמא".

והעיר הגאון החיד"א ז"ל [ברכי יוסף יו"ד סי' ר"מ סוף ס"ק י"ג]:

11 שערי תשובה לרבינו יונה ז"ל שער ג אות לד. וראה דברי הנצי"ב ז"ל במרומי שדה סוטה מט, ב: ענוה אינה שפלות הלב, אלא הנהגה בין בני אדם שלא בגסות, וחולק הנצי"ב ז"ל על המסילת ישירים פרק כב. ויש להעיר, שמדברי הרב זצ"ל במוסר אביך פ"ג ביורוי מידות הנפש אות ד עמ' עב משמע שאחז דרכו של המסילת ישירים.

12 רמב"ן עה"ת דברים כ, יז עפ"י משלי טז, ה. ועיי' סוטה ד, ב: אמר ר"י משום רשב"י, כל אדם שיש בו גסות הרוח כעובד ע"ז, כתיב הכא "תועבת ה' כל גבה לב", וכתוב התם "לא תביא תועבה אל ביתך".

13 שדי חמד ח"ב מערכת וא"ו כלל כו אות י.

14 שדי חמד ח"א חלק הכללים מערכת דל"ת, אות מו.

ומיהו עדיין צריך למודעי, דאי רתח הרי הוא עון כעס דשקול כעבודה זרה¹⁵, ואיכא לפני עיוור, ומאי אהני דמחל ליקריה, סוף סוף מרתח קא רתח ונלכד בעון כעס? וי"ל דקים ליה לרב הונא, דרבה בריה אף כופה, ולא ילכד בסוג הכעס שאמרו חז"ל דשקול כע"ז, רק אפשר דרתח כל שהוא ואמר ליה מידי ברתחיה, באופן דלית ביה משום עון הכעס, רק שמקל במורא אב, ולזה ראה והתקין דמחל ליקריה.

ובשו"ת תורה לשמה [סי' ש"ע] הביא ראיה מהמעשה הנ"ל ברב הונא:

שבעבור הכעס לחודיה ליכא איסור דלפני עיוור, דאי איכא, מאי משני דמחיל ליקריה, סוף סוף מרתח קא רתח, והוא [רב הונא] שהביאו לידי כעס זה, אלא ודאי משום כעס לחודיה לא עבר אלפני עיוור.

ולמבואר בדברי החיד"א ז"ל הנ"ל אין מכאן ראיה, אלא אדרבה משתיקת הגמ' מחשש איסור כעס משמע שלא היה כאן חשש של איסור כעס, משום שרב הונא ידע שבנו רבה אינו בעל כעס, אלא כיון שרואה בנו את אביו משחית דבר יקר "אפשר דרתח כל שהוא ואמר ליה מידי ברתחיה", דהיינו דברי ביקורת, ולהכי פריך דילמא יאמר לאביו מידי ויעבור על מורא אב.

המעשה ברבא

הגמ' [ברכות נה, ב] מספרת שכאשר חלה רבא, ביום הראשון למחלתו, ביקש רבא את שמשו להצניע את דבר מחלתו מידיעת הציבור, אבל מכאן ואילך אמר לו לשמשו:

פוק אכריז "רבא חלש"! מאן דרחים לי - ליבעי עלי רחמי, ומאן דסני לי - לחדי לי [ומתוך כך ישוב חרון אף מעלי], וכתיב "בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך, פן ירא ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו.

והגאון ר' שריה דבליצקי זצ"ל [זה השולחן ח"ב סי' קנז] הביא דברי הרב זצ"ל הנ"ל ב"מוסר אביך" דס"ל שיש איסור "לפני עיוור" במידות, וכתב הגר"ש דלכאורה יש להביא ראיה מהגמ' ברכות הנ"ל דלא שייך לפנ"ע במידות, דאם לא כן לא היה לו לרבא לגרום שישמחו שונאיו במחלתו, שהרי עובר בזה על איסור "לפני עיוור", אלו דברי הגר"ש.

ונראה שאין מכאן ראיה, משום שפרסום הידיעה שרבא חולה אינו דבר שבעצמותו מעורר שנאה חלילה, אלא אדרבה, ידיעה זו מעוררת צער ורחמים¹⁶, ולכן אינה נגדרת

15 עי' זוהר בראשית כז ע"ב, וגמ' שבת קה, ב, רמב"ם הל' דעות פ"ב ה"ג.

16 ועי' גמ' יומא עה, א על הכתוב משלי יב, כה "דאגה בלב איש ישחנה", רבי אמי ורבי אסי - חד אמר

כנתינת 'מכשול', ואינו דומה אפילו למוכר פרה לחשוד על השביעית, דאע"ג דרובא לרדיא, מ"מ תלינן דכוונת הלוקח לשחיטה, אבל כאן הידיעה עצמה על מחלתו של רבא אינה אלא מידע בלבד, שאין אדם מתעורר למי דה רעה עקב פרסום ידיעה על מחלתו של פלוני, ואין כאן צד מכשול בפרסומה.

המעשה באמתיה דרבי

הגמ' [מו"ק יז, א] מספרת:

אמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא, דקעבר משום "ולפני עיוור לא תתן מכשול", דתניא , "ולפני עיוור לא תתן מכשול" - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר¹⁷.

וע' יד מלאכי [סי' שסז] שנסתפק אם איסור "לפני עיוור" עיקרו מעשה נתינת המכשול, ואף אם לא נכשל ה"עיוור" עבר משום שנתן מכשול, או דילמא עיקרו של האיסור בתוצאה, דהיינו הכישלון, ואם לא נפעל עניין הכישלון לא עבר נותן המכשול על איסור "לפני עיוור". והביא היד מלאכי ראייה מהגמ' מו"ק הנ"ל, דאמרין דהמכה בנו גדול קא עבר משום "ולפני עיוור לא תתן מכשול", ופירש"י ז"ל דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו והו"ל איהו עובר משום "לפני עיוור", משמע דמיד שהכהו ונתן המכשול לפניו עובר משום "לפני עיוור"¹⁸. ועוד יש להעיר: למבואר לעיל שבספק ליכא משום איסור "לפני עיוור", א"כ אמאי שמתיה אמתיה דרבי, והלא אינו אלא ספק שמא מבעט באביו. וצ"ע¹⁹.

והגאון ר' יהושע ירוחם פישל פערלא ז"ל בפירושו לספר המצות לרס"ג ז"ל [ל"ת נג-נה] כתב שמלשון הרמב"ם בספר המצות [ל"ת רצט] משמע שעיקר איסור "לפני עיוור" הוי בתוצאה, שבכל דבריו שנה ושילש שהאזהרה היא על הכישלון, ומשמע שבנתינת המכשול גרידא ליכא עבירת לאו. וכ"מ לשון הרמב"ם הל' רוצח [פי"ב הי"ד]²⁰. והקשה הגרי"פ ז"ל מהגמ' מו"ק הנ"ל דמבואר דמיד בהכאה דהו"ל רק

וכו' וחד אמר ישיחנה לאחרים, ופירש הערוך [ע' שח]: כדי שיבקשו עליו רחמים.

17 וכן הובא להלכה בשו"ע יו"ד סי' רמ סע' כ וסי' שלד סע' מג, אות יז.

18 בשדי חמד הנ"ל ח"ב כלל כו אות א העיר שמדברי היד מלאכי משמע שהוכיח כן מן הגמ' רק עפי" דברי רש"י, ולקושטא דמילתא נראה שמגוף דברי הגמ' יש להוכיח כן, מדקפצה אמתיה דרבי ושמתיה, אף שלא ראתה שבעט הבן באביו, וצ"ע. וע' להלן ישוב הערתו.

19 ע' בשדי חמד הנ"ל ח"ב כלל כו סוף אות א, שעיקרון זה דבספק ליכא איסור "לפני עיוור" הוא עניין אחר מספקו של היד מלאכי הנ"ל אם איסור "לפני עיוור" מתקיים במעשה נתינת המכשול, או בתוצאה, דהיינו הכישלון.

20 לשון הרמב"ם בסהמ"צ ל"ת רצ"ט: הזהירנו מהכשיל וכו' ובאה האזהרה מלרמותו ולהכשילו וכו'

נתינת מכשול, קא עבר על "לפני עיוור", וצ"ע. וכתב הגרי"פ לבאר, די"ל דכיון דהבן גדול הוא, מסתמא דמילתא מתקצף על אביו וחזי ביה בישות²¹, ובזה גופא קעבר הבן על כיבוד ומורא דאב אעפ"י שאינו מבעט באביו במעשה או בדיבור, וממילא קעבר האב ב"לפני עיוור"²².

אך העיר הגרי"פ ז"ל, שמדברי רש"י מו"ק שם לא משמע הכי, אלא משום דאמרין שמא מבעט הוא באביו²³. וכאמור יש לעיין עוד כיצד עלינו לכלכל דברי הגמ' מו"ק הנ"ל, לאור המבואר שבספק ליכא איסור "לפני עיוור". וי"ל שהמכה בנו גדול נחשב קרוב לוודאי שהבן מבעט באביו, ובכה"ג איכא איסור "לפני עיוור"²⁴. ועוד י"ל דעד כאן לא אמרין דבספק ליכא איסור "לפני עיוור" אלא היכא שאינו נותן לו גוף האיסור עצמו, אלא נותן לו כלי או דבר שיכול לעשות בו איסור, אבל הכאת בנו גדול, יוצרת כל כך הרבה כעס וחמה אצל הבן, ובכה"ג לא תלינו. כלומר, החפצא דאיסורא שנותן לו הוא הכעס בלבו על היותו מוכה ע"י אביו, ויתכן שיפעל על פי כעסו במעשה או בדיבור, או לא, ומ"מ יצירת כעס זה בלבו של בנו דומה לנתינת כוס יין לנזיר שיש בה משום "לפני עיוור", אף שאין ודאי אם הנזיר אכן ישתה את היין²⁵.

וע' תוס' ר"י הזקן [קידושין ל, א] בשם "אית דמפרשי" שאין איסור להכות את בנו גדול דרך תוכחה, "והא דאמרין אזהרה למכה בנו גדול, איירי דוקא במכה והולך ומטיל בו יצר הרע וגורם לו להחטיאו". כלומר, הגמ' במו"ק הנ"ל מיירי שהיה מכה והולך הכאה רבה שלא לצורך תוכחה. אבל מסתימת דברי הפוסקים לא משמע כך²⁶, אלא אף הכאה דרך תוכחה אסור²⁷.

ויפתהו ויעזרהו להשלים עברתו וכו'. ולשון הרמב"ם הל' רוצח פ"ב הי"ד: כל המכשיל עיוור בדבר וכו'.

21 כלומר, הסתכל באביו ברוע פנים, בכעס.

22 והוסיף הגרי"פ ז"ל שכן נראה מדברי הראב"ד הל' ת"ת פ"ו הי"ד, שעל מש"כ הרמב"ם שם דהמכשיל את העיוור מנדין אותו, כתב ע"ז הראב"ד: כגון המכה את בנו הגדול, הרי דס"ל דמכה בנו גדול הו"ל מכשיל ממש, ולא נתינת מכשול לחוד, דאם לא כן הו"ל להשיג על הרמב"ם ולהוכיח משם דאפילו על נתינת מכשול מנדין, אעפ"י שעדיין לא הכשילו, ולא לכתוב "כגון", דמשמע דהיינו הך.

23 וזהו גופא טעמו של ה"ד מלאכי שלא הקשה מגוף דברי הגמ' מו"ק הנ"ל, אלא מדברי רש"י שם.

24 כ"כ החפץ חיים הל' לשון הרע כלל ט סע' א בהגה"ה: הדבר קרוב לוודאי שיחטא על ידו.

25 וכמשמעות דברי הריטב"א ע"ז סג, ב דהיכא דנותן לו את האיסור עצמו, אף בספק איכא איסור "לפני עיוור", וכ"מ דברי המשנה ראשונה שביעית פ"ה מ"ו. וכ"כ הש"ד חמד הנ"ל כלל כו, אות י, בשם קרבן אליצור.

26 כ"כ הש"ד חמד ח"ב כלל כו, אות יד.

27 וכ"מ דברי הקרבן נתנאל קידושין פ"א סי' מב אות ב.

איסור "לפני עיוור" במידות - ביאור דברי הרב זצ"ל

הרב זצ"ל ב"מוסר אביך" שם מסיק:

אבל במי שברור לנו, שבהתעוררו לאיזו מידה הרעה ברובי שימושיה ישתמש בה ברעתה²⁸, הרי זה איסור גמור ככל איסורי תורה, שמצוה עלינו להרחיקו, ואסור לגרום כל דבר שיביאהו לזה.

כלומר, "מידה הרעה ברובי שימושיה", כגון מידת הכעס, שמועט הוא השימוש בה לטובה²⁹, כל שוודאי או קרוב לוודאי שע"י מעשה או דיבור יתעורר חברו למידה הרעה הזו של כעס וישתמש בה לרעה, אסור משום "לפני עיוור". האב המכיר את בנו ויודע בו שאינו כרבה בנו של רב הונא, שעליו כתב החיד"א ז"ל שידע בו אביו שאינו בעל כעס וחמימה, אלא אדרבה יודע האב בבנו שהוא "נוח לכעוס", אסור לו לאב לגרום במעשה או בדיבור שיכעס עליו בנו, שמלבד שיעבור אז בנו על איסור מורא אב, עוד גורם לו להכשל באיסור כעס, ועובר האב משום "לפני עיוור".

ביאור השמועה "משמיה דגברא רבא" שאין במידות משום "לפני עיוור"

השמועה שהביא הרב זצ"ל "משמיה דגברא רבא" שאין "לפני עיוור" במידות, מיוחסת בעולם הישיבות לגאון ר' ישראל ליפקין זצ"ל, הנודע בשם ר' ישראל סלנטר. דומה כי הרב זצ"ל לא הזכיר את ר' ישראל בשמו משום הכבוד העמוק שרחש לו³⁰. סיפר הגאון ר' איסר זלמן מלצר ז"ל: בישיבת סלובודקה היו עורכים בחג הסוכות "שמחת בית השואבה", והגאון ר' יצחק בלזר ז"ל היה משמח את קהל החוגגים באמירת חרוזים עם הניגון המיוחד להם, מתובלים בדברי התעוררות בענייני דיומא. אף הם היו עונים כנגדו בחרוזים ומשיבים לו בדברי הלל ושבח, ולא נחה דעתם עד

28 נראה שיש להוסיף בדברי הרב זצ"ל פסיק אחר המלים "ברובי שמושיה", ר"ל שבמידה הרעה ברובי שמושיה "ישתמש בה ברעתה", כלומר, ישתמש בה בוודאי או קרוב לוודאי ברעתה, ולא רק מכח רובא אתינן עלה, דהא לעיל מינה כתב הרב זצ"ל דאפילו במיעוט תולין, שהרי רובא לרדיא ומ"מ יכול לתלות שלקחה לשחיטה.

29 כגון "להטיל אימה על בניו ובני ביתו", רמב"ם הל' דעות פ"ב ה"ג עפ"י גמ' שבת קה, ב: "דקא עביד למירמא אימתא אינשי ביתיה". ואף בכה"ג שיש בהתבטאות זו של כעס תועלת, מ"מ לא הותר אלא כעס חיצוני בלבד, "כעס הפנים", אבל לא כעס הלב, כמבואר בדברי הרמב"ם שם, וכ"מ בפירוש רבינו חננאל שבת שם: לא עבוד בכעסיה הכי, אלא מראה עצמו כועס להטיל אימה אינשי ביתיה.

30 ראה מאמרו המיוחד של הרב זצ"ל: "קדוש ישראל - רבי ישראל סלנטר זצ"ל", נדפס בחוברת זכרון המוקדשת לזכרו של הגאון ר' ישראל סלנטר, בעריכת ר' שלמה בלזר, שערי ציון כסלו-שבת תרצ"ג, שנה יג חוברת ג-ה.

שהיו רוקדים לפניו ומזמרים לו: "צדיק כתמר יפרח". ר' איצלה לא היה מוחה בעדם ומניחם לשי. ר' איסר זלמן העיז פעם לשאול את ר' איצלה על הנהגה זו, בבחינת "ילמדנו רבינו". והשיבו: כבר פסק הרבי [כוונתו לרבו, ר' ישראל סלנטר] שבנוגע למידות אין הלאו של "לפני עיוור". והסביר ר' איסר זלמן שכוונתו הייתה, שכיון שהם חייבים בכבוד רבם, אין רשות בידו למחות בהם, הגם שזה עלול להביאו לידי גאוה³¹.

בדומה לכך כתב הרב החבי"ף ז"ל³², לתרץ את קושייתו של ה"מוצל מאש" [סי' מה] על דין שבועת מודה במקצת, היאך מותר לזה להשביעו שלא יאבד ממונו³³, אע"ג שידוע בוודאי שנשבע על שקר, והרי עובר המשביעו על לאו של "לפני עיוור"? ותיירץ הרב החבי"ף: "דאעיקרא לא קשיא מידי, שהתורה אשר ציוותה "ולפני עיוור לא תתן מכשול" היא ציוותה לתת שבועה, והיינו טעמא משום שע"י שבועה ימנעו העולם מלגזול, ויש בזה תיקון העולם, שאם לא כן לא שבקת חיי לכל בריה", והביאו השדי חמד³⁴ וכתב: תירוץ זה נראה נכון. ועל דרך זו י"ל לענין המצוה של כבוד רבו, שהתורה אשר צותה על "לפני עיוור", היא אשר ציוותה לכבד את רבו או לכבד חכמים, ויש בזה תיקון העולם, שמבלי כבוד לרבו ומבלי כבוד לחכמי התורה לא יהא כבוד לתורה עצמה. וכמו כן נתחייבנו בכבודם של הבריות, שזהו ג"כ מכלל תיקון העולם, להכיר ולהוקיר מעלתם של הבריות שנבראו בצלם, ומבלי כבוד הבריות לא תוכל להתקיים חברה אנושית, שהרי יחס הכבוד של האדם לזולתו הוא היסוד ליחסי אנוש.

פירוש נוסף לשמועה בשם רבי ישראל סלנטר זצ"ל

ויש מקום לומר שאין סתירה בין האמרה המיוחסת לר' ישראל ז"ל, לדברי הרב זצ"ל. האמרה שאין איסור "לפני עיוור" במידות אינה כללית³⁵ ומוחלטת, אלא נאמרה רק על דרך הרוב. כבר ביאר הרב זצ"ל ב"מוסר אביך", "שאין הספק בכלל אזהרת לפני עיוור" ורשאים אנו לתלות לקולא, והוא הדין והוא הטעם לענין איסור נתינת מכשול במידות. מידות הן אמצעים, אפשר להשתמש בהן לטובה, או חלילה לרעה,

31 כוכבי אור מאת הגאון ר' יצחק בלזר ז"ל, ירושלים תשל"ד, הפרק "מתולדותיו", עמ' 15. וראה עוד דרך שיחה ח"ב פרשת קדושים עמ' שסט.

32 הגאון רבי חיים פלאגי ז"ל, רבה של איזמיר, המכונה הרב החבי"ף ז"ל, שו"ת נשמת כל חי ח"ב סי' ט.

33 ופתח המוצל מאש באומרו: "הסכימו כל הפוסקים שזה שאמרו עד שליש במצוה, דוקא במצות עשה, אבל במצות ל"ת יתן איש את כל הון ביתו שלא לעבור על מצוה קלה".

34 שדי חמד שם כלל כ"ו, אות ל, בסופו.

35 כלומר, אינה אמרה הנאמרת בתורת כלל. ואפילו על אמרה שנאמרה בתורת כלל, אמרו בגמ' עירובין כז, א אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו "חוץ".

ולכן רשאים אנו לתלות לקולא, וכך היא המידה ברוב המקרים. אך אם אי פעם יקרה שע"י מעשה או דיבור, קרוב לודאי שיתעורר חברו למידה רעה וישתמש בה ברעתה, אף ר' ישראל ז"ל מודה שיש איסור "לפני עיור".

לאור הבנה זו, לקושטא דמילתא אין כאן מחלוקת לדינא, וכל הביקורת של הרב זצ"ל מכוונת כנגד המשמעות הגורפת של השמועה, שכאילו בכל עניין ובכל מצב אין במידות משום "לפני עיור", ובא הרב זצ"ל ללמדנו שאינו כן, שהרי מידות רעות עלולות הן להביא לדבר רע ואסור, ולפיכך כאשר קרוב לוודאי שייכשל הלה ויבוא לשימוש במידה רעה ברעתה, יש כאן "איסור גמור ככל איסורי תורה, שמצוה עלינו להרחיקו, ואסור לגרום כל דבר שיביאהו לזה", ואף ר' ישראל ז"ל יסכים לדין זה.

אמר החכם, אדם דיבר באדם אחד אצל אחד מהגדולים. אמר לו [אותו גדול]: הוריתי על רוב מומיך במה שאתה מרבה לספר במומי בני אדם. כי מחפש המום איננו מחפש אלא כפי אשר בו מומיו!... ואמר אדם לחברו, אני רוצה לרחק אותך על מה שמדברים בך בני אדם. אמר לו החבר, שמעת שאני דיברתי בהם? אמר לו לאו, אמר לו: אם כן אותם הרחק... אדם אחד האשים את חברו על דבר ששמע עליו, וההוא התנצל לו ממנו [=הכחיש]. אמר לו: הגיד לי אדם נאמן! אמר לו, אילו היה נאמן לא היה רכיל... ואמר החכם, מי שיאמין אל הרכילים לא ישאר לו אוהב, אפילו אם יהיה חביב וקרוב. ואמר, אל תעזוב האוהב בעבור רכילות הרכיל. ואמר, אל תגלה מסתורי רעות בני אדם, פן יגלה הבורא מסתורי רעותיך...

מבחר הפנינים פרק נא